

Jan Pelikán*

Srbsko nových nadějí a staronových konfliktů

Současná politická realita v Srbsku se na první pohled podobá situaci v bývalých sovětských satelitech bezprostředně po rozpadu východního bloku. Podrobnější rozbor však ukáže řadu podstatných odlišností. Porážkou komunistických stran v Polsku, Maďarsku či Československu skončila ze dne na den či s týdne na týden jedna historická epocha. Začínalo se na zelené louce. Vládu převzali lidé disponující sice minimem zkušeností s exekutivní mocí, současně však nezátížení minulostí. Jejich pozici neoslabovaly chyby i hříchy, kterých by se mohli dopustit při *předcházející* legální opoziční činnosti. Mezi osobami, které narychlo vytvořily nové mocenské

* Jan Pelikán; PhDr., CSc., působí v Ústave světových dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Dlhodobo sa zaoberá modernými dejinami juhoslovanského priestoru.

struktury, neexistovaly zásadní osobní animozity či alespoň veřejnosti nebylo o těchto averzích nic známo.

V prvních měsících a letech po rozpadu východního bloku tato okolnost významně ovlivňovala situaci v bývalých sovětských satelitech. Působila jako faktor stability. Novým mocenským elitám nepochybně ulehčovala jejich pozici.¹

V dnešním Srbsku je však tento fenomén přítomen jen ve velmi omezené míře. Po 6. říjnu nezačala srbská společnost stavět na zelené louce, neodstraňovala jen trosky zbylé po zhrouteném režimu. Dnes dominantní politické proudy a seskupení mají za sebou již relativně dlouhou minulost. Jejich vůdci nejsou anonymními, veřejnosti málo známými revolucionáři, bojovníky za lidská práva, kteří si odpykávali dlouhé tresty vězení a další léta se protloukali v pololegalitě. Nejsou to neostřílení nováčci, kteří shodou okolností náhle dosedli do ministerských či poslaneckých křesel. Na veřejné scéně vystupují již více než deset let.²

Charakter srbských dějin v uplynulé dekádě nepochybně určovala především Miloševićova oligarchie. V dramatu posledního desetiletí nebyly ovšem opoziční síly pouhými staty, štafáží autoritativní vlády. Jejich vůdci nehráli vždy jen epizodní role. Nelze říci, že by opozice ovlivnila pouze výslednou podobu okrajových detailů historických procesů.

Žádný z opozičních politiků (vyjma disidentů Miloševićova režimu) neměl až do 5. října minulého roku reálné ingerence v mocenské oblasti. Protimiloševićovské síly se však nepochybně významně podílely na formování společenského vědomí srbské society. Při dlouhém, rozporuplném, ale dávno před 5. říjnem loňského roku zakončeném rozkladu titoistického systému významně spoluvytvářely hodnotovou orientaci jejich jednotlivých vrstev.³

Politická scéna v Srbsku se v 90. letech navenek příliš neodlišovala od západoevropského modelu. Po rozpadu Titovy federace se zde za zcela specifických podmínek formálně konstituovala parlamentní demokracie se silnou exekutivní rolí prezidenta voleného všeobecným hlasováním. Postupně se zformovalo i široké spektrum politických stran zahrnující všechny standardní názorové proudy.

V uplynulé dekádě tento systém pochopitelně fungoval zcela pokřiveně. Milošević velmi obratně využíval, lépe řečeno zneužíval mechanismů formálně existujícího demokratického zřízení pro udržování režimu své osobní moci. V počátcích své vlády profitoval především z monopolu nad rozhodujícími sdělovacími prostředky. Později se ve stále větší míře uchýlil k – nutno říci – obratným a sofistikovaným volebním machinacím a podvodům při sčítání hlasů.⁴ V závěrečné fázi své existence začal jeho režim

zastařovat své odpůrce různými formami trestní perzekuce, ale i brutálními represemi, včetně vražd a únosů. Teror však nikdy nenabyl masové podoby. Jeho obětmi se stalo jen několik, přesně vytipovaných osob, které začaly být z různých důvodů pro režim nepohodlné nebo nebezpečné.⁵

Na rozdíl od klasických diktatur ponechával Miloševićův režim opozičním proudům poměrně široký manévrovací prostor. Využívaly ho nejen politické strany, ale i široká škála nevládních organizací, včetně těch, které financovaly západní nadace. Vládnoucí garnitura dlouho tolerovala činnost vůči ní ostře kritických médií, včetně rozhlasových stanic. Postupně sice různými prostředky nezávislá média omezovala, ale i v poslední fázi své existence, kdy se Miloševićův režim zmítal v dlouhé agónii, byl v Srbsku například běžně k dostání opoziční tisk. Srbský parlament nebyl bezmocným, podle představ vládnoucí oligarchie sestavovaným shromážděním, které by jen trpně schvalovalo vládní návrhy zákonů.

Podobně bělehradská oligarchie postupovala vůči svým odpůrcům ve významných společenských a kulturních institucích. Přes personální čistky prováděné po roce 1998 na vysokých školách se jí například nikdy nepodařilo dostat univerzitu zcela pod svůj vliv. Na většině fakult, ale i akademických ústavů zůstala zachována relativní svoboda vědecké a pedagogické práce.

Bizarní poměry panující za Miloševićovy éry zásadně ovlivnily formování a charakter politických stran. Autoritářský systém jim ponechával široký prostor k aktivitě. Současně dokázal obratně podvazovat jejich reálný vliv. Využíval přitom nejen rozvětvené agenturní sítě, ale především profitoval z rozporů, které byly pro pestrobarevný tábor srbské opozice typické a které se postupem času – až do počátku loňského roku – stále prohlubovaly.

Neskloubitelné osobní ambice vůdců jednotlivých stran ovšem nepředstavovaly jedinou, a dokonce ani ne hlavní slabinu protimiloševićovského tábora. Hlavní opoziční proudy především trpěly absencí nosného programu, nedokázaly se prezentovat jako reálná alternativa vůči Miloševićovu klanu.

Srbská protikomunistická opozice se koncepčně profilovala shodně jako podobné formace v dalších republikách a národních komunitách bývalé SFRJ. V průběhu druhé poloviny 80. let vytyčila jako svoji základní programovou platformu likvidaci komunistického režimu a obranu nacionálních zájmů vlastního národa.

Titoistický systém v podstatě spontánně odumřel. Větších ztečí a obětí nebylo třeba. Druhý aspekt programu proto logicky záhy převážil. V období počínajících etnických sporů a konfliktů se přitom v této sféře žádný z vlivných srbských nekomunistických proudů nepokoušel hledat nové přístupy, kompromisní řešení. Všechny se vrátily k anachronickému ro-

mantickému bojovnému nacionalismu, který utrpěl zdrcující porážku za druhé světové války.

Na rozdíl od nekomunistických nacionalistických hnutí působících v dalších jugoslávských republikách se srbské opozici nepodařilo v roce 1990 převzít moc. Vládu si podržely dosavadní struktury. Ty formálně revidovaly, reálně však zcela opustily titoistickou platformu. Miloševićův režim se v propagandě hlásil k levicovým tradicím. Ve skutečnosti však žádný program ani ideologii nikdy nevytvořil. Nepotřeboval vize, deset let přežíval v koncepčním, programovém i myšlenkovém vakuu. Pouze eklekticky skládal nikdy nedokončenou mozaiku sestavenou z třpytivých střípků různých koncepcí a ideologií.⁶ Od svých domácích konkurentů však Milošević v tichosti převzal nacionalistické koncepce. Pochopil, že je to jediná možnost, jak se udržet u moci. Nikdy se k nim veřejně příliš nehlásil, formálně hájil dědictví etnické tolerance. Nacionalistický program však začal nepromyšleně – jaksí ad hoc – uskutečňovat. Nepřímo, ale zcela jasně se dokázal prezentovat jako obránce *srbských národních zájmů*. Tak ho také dlouho vnímala rozhodující část srbské veřejnosti.

Srbská realita počátku 90. let byla přesycena paradoxy. Ztrouchnivělý titoistický systém se v Bělehradu narychlo, za kulisami přeměnil v autoritativní režim, který svou podstatou nejvíce připomínal latinskoamerické oligarchie. I Milošević ho – jak jsme ukázali výše – oponentlil demokratickými institucemi. Typově se tento systém podobal Tudjmanovu režimu. Na rozdíl od něj však nebyl propagandisticky antikomunistický. Formálně se hlásil k levici. Komunistické tradici však odhodil, s demokratickou levicí neměl nic společného. Milošević realizoval nacionalistický program. Jeho nacionalismus však nebyl na rozdíl od Tudjmana upřímný, autentický. Používal ho přísně účelově jako prostředek pro uchování osobní moci. I proto se dokázal vyrovnat s porážkami ve válce v Chorvatsku, v Bosně, s faktickým odtržením Černé Hory.

Miloševićovo rozhodnutí ponechat svému bizarnímu neideologickému režimu neurčitý levicový nátěr mělo však nakonec pro něj samotného, ale i pro celou srbskou společnost, a tedy i srbskou opozici osudový dopad. V roce 1991 se západní velmoci dlouho nedokázaly zorientovat v kakofonii rozhořivajícího se jugoslávského konfliktu. Podcenily výbušnost krize a nebezpečí její eskalace. Nepovažovaly proto za nutné vypracovat podrobnou analýzu pozadí krize a hledat koncepci jejího komplexního řešení. Následně pouze tlumily konflikty, které přerostly únosnou mez. Úporně hledaly bod, o který by se mohly ve svém přístupu opřít a který by jim umožňoval před vlastní veřejností zdůvodňovat účelový přístup. Miloševićova titoistická

minulost a především jeho neochota k *formálnímu* rozchodu s komunistickou tradicí sehrála v jejich hledání snadných, rychlých a z hlediska propagandy přesvědčivých řešení rozhodující roli.

Již koncem roku 1991 byl Milošević na Západě prezentován jako v podstatě jediný viník jugoslávské tragédie, o pár měsíců později se o něm mluvilo pouze jako o balkánském řezníkovi. Na jaře 1992 vyhlásila OSN proti Svazové republice Jugoslávii sankce. Srbsko se stalo izolovaným otloukáčkem.

Milošević nepochybně patřil k hlavním strůjčům novodobých balkánských hrůz. Podrobná historická analýza asi potvrdí, že se na jejich rozpoutání podílel největší měrou. On a jeho spolupracovníci (podřízení) a spojenci však nebyli jedinými viníky jihoslovanské apokalypsy. Jejich konkurenti z řad chorvatské, muslimské i albánské nacionalistické elity patřili do stejné odízní kategorie. Žádná z těchto skupin, které počátkem 90. let získaly v jednotlivých etnických komunitách rozhodující postavení, neměla zájem o vytvoření multietnické společnosti. I jejich vůdci prosazovali nesmiřitelná šovinistická stanoviska. Nehledali kompromis, snažili se vytvořit podmínky pro dominanci vlastního národa. Ve válkách v Chorvatsku, v Bosně, v narůstajícím napětí v Kosovu ovšem nešlo pouze o realizaci mocenských zájmů znepřátelených elit. Do střetu se dostaly národní, z pohledu jednotlivých etnických komunit nepochybně legitimní zájmy. Jákýkoliv výsledek konfliktu musel nutně poškodit alespoň jednu ze znepřátelených stran.

Srbská opozice si v prvním období jihoslovanské krize počínala neobratně. Dynamika vývoje ji zaskočila. Milošević ji snadno převálcoval v regulérních, ale v nekorektních podmínkách uskutečněných prezidentských a parlamentních volbách. Energicky a bez větších potíží potlačil špatně připravený, nepromyšlený pokus o státní převrat zorganizovaný v březnu 1991 Vukem Draškovičem.

Po vypuknutí občanských válek v Chorvatsku a následně i v Bosně a Hercegovině, do nichž se Miloševićova oligarchie otevřeně vměšovala, bělehradská opozice obtížně hledala důvody, kvůli nimž by mohla vládu kritizovat. Oprávněně jí vyčítala nedemokratické počínání. Tento argument však v roce 1992 zajímal jen menšinu srbské společnosti. Její rozhodující část se tehdy smířila i s náhlým ekonomickým propadem, který chápala jako nezbytnou daň na obranu národních zájmů.

Opozici se tak mohla profilovat a pokoušet získávat popularitu jen ve sféře nacionálních konfliktů. Miloševićovi, který přejal a pokoušel se uskutečňovat její základní programová východiska, přitom těžko mohla vyčítat zradu národních zájmů. Kritizovala ho jen za neobratnost, nedůslednost, špatnou taktiku, popřípadě – a to velmi často – za přílišné ústupky v pomě-

ru k Republice srbská Krajina, k Republice srbské a malou rozhodnost při potlačování albánského národního hnutí v Kosovu.

Strategie všech významnějších složek opozičního tábora se ve vztahu k nacionálním konfliktům nijak výrazně nediferencovala. Jednotlivé formace se lišily pouze v taktice. Štěpící se Demokratická strana více či méně otevřeně sympatizovala se srbskými separatisty. Poskytovala jim však jen verbální podporu. Radikálnější část opozice (Srbské hnutí obnovy (SPO), Srbská radikální strana (SRS)) zformovala své vlastní paravojenské jednotky, které si velmi brutálně počínaly v bojích v Chorvatsku a v Bosně. S těmito oddíly se přitom počítalo i při eventuálním boji o moc v Bělehradu.

Odlišné postoje zastávaly pouze okrajové politické proudy (Občanský svaz Srbska, Liga sociálních demokratů Vojvodiny), které důsledně odsuzovaly srbskou nacionalistickou kampaň. Srbskou společnost však jejich stanoviska neoslovila a ve vypjaté nacionalistické atmosféře asi ani nemohla oslovit. Tato politická uskupení, jejichž názory sdílely i některé nevládní organizace, navíc ignorovala *objektivní* charakter nacionálních tenzí a nikdy nedokázala předložit reálnou koncepci jejich spravedlivého či alespoň vyváženého řešení.⁷

Z opozičního tábora nevyšel vůdce, který by si v kritických okamžicích státních a národních dějin dokázal získat důvěru rozhodující části populace a byl by schopen přesvědčit společnost o nutnosti zásadní změny kursu, popřípadě i o potřebě nepopulárních a nevyhnutelných kompromisů v etnických konfliktech. Takovým typem nebyl sice charismatický, ale do morku kosti ješitný Draškovič. Tento politik – ještě před pár měsíci na Západě představovaný jako ztělesnění demokratického Srbska – měl sklony k autoritářství, k vytváření vlastního kultu, k nepotismu. Vyžíval se v renesanci a oslavování vyčpělých tradic nekomunistického, ale ostře nacionalistického srbského odboje z období druhé světové války.⁸ Svého nesporného charismatu využíval i Vojislav Šešelj, který se verbálně hlásil k radikální pravici. Pokud by Draškovič či Šešelj shodou okolností převzali moc v Srbsku, dovedli by svoji zemi podobnou cestou do stejné slepé uličky, kam se dostala pod Miloševićovým vedením.

Také představitelé umírněnější, *západnější* Demokratické strany se dlouho nedokázali zhostit úlohy, které od nich vyžadovala z kloubů vymknutá doba. Platilo to jak o Zoranu Djindjičovi, tak Dragoljubu Mičunovičovi, ale ovšem také o Vojislavu Koštunicovi – vůdcích tří hlavních seskupení, do nichž se Demokratická strana postupně rozštěpila. Ani jednoho z nich neprovázely bizarní skandály spjaté s Vukem Draškovičem. Jejich politická kultura se zásadně odlišovala od vystupování Vojislava Šešelja, politika, zá-

měrně využívajícího primitivity části voličského potenciálu. Ani jeden z nich se však – stejně jako Draškovič a Šešelj – dlouho nedokázal stát alternativou vůči Slobodanu Miloševićovi. Všichni navíc dlouhá léta krize živořily ve stínu obou dvou výše zmíněných opozičních populistických demagogů.

Všechny tyto subjektivní faktory výrazně oslabovaly postavení srbské opozice. Překonání krize, do níž Srbsko od poloviny roku 1991 stále více zapadalo, však bránily především objektivní okolnosti. Vyobcování země z mezinárodního společenství, svržení veškeré viny za jihoslovanský konflikt na Slobodana Miloševiče – a implicitně tak na celý srbský národ, tendence západní politiky řešit jednotlivé dílčí konflikty balkánské krize především na úkor srbských národních zájmů nesmírně zúžily manévrovací prostor bělehradské opozice. Do vyřešení chorvatského, bosenského a kosovského konfliktu opozice z objektivních důvodů jen těžko mohla dostat příležitost vyvést svoji zemi z prohlubující se krize.

Paralelně se zahraničními neúspěchy a vnitřními nesnázemi Miloševićovy oligarchie upadala srbská opozice do stále většího marasmu. Její krize a bezmocnost se prohloubila po několika neúspěšných pokusech zbavit Miloševiče vlády. Po skoro měsíc trvajících protestech si v létě 1992 vynutila předčasné volby. V nich však utrpěla zdrcující porážku. Jediným výsledkem masových demonstrací tak bylo další vnitřní štěpení opozice a posílení animozit mezi jejími vůdci. Podobně, se zřetelnějším tragikomickým až fraškovitým zabarvením dopadly o rok později i Draškovičem vyvolané mnohem slabší protesty.

Série neúspěšných protestů, narůstající přesvědčení o neporazitelnosti vládnoucí oligarchie ve volbách, prohlubující se izolace Srbska a ztenčující se naděje na konečné vítězství srbských nacionalistických sil v občanských válkách v Chorvatsku a Bosně postupně donutily vůdce většiny opozičních proudů hledat jiné cesty a prostředky ke změně politických poměrů. Ani tato změna taktiky však nebyla příliš úspěšná a ve svých důsledcích vedla k dalšímu oslabení opozičního tábora.

Metamorfózy srbské opoziční scény měly bizarní podobu. Jejich vůdci předvedli pokusy o překvapivé rošády, skutečné i jen markýrované přemety, snažili se zaujmout veřejnost seriálem stínových představení.

Populistický šovinista Draškovič začal vystupovat jako stoupenec moderní občanské společnosti. Zapomenu na svá nedávná agresivní nacionalistická stanoviska a distancoval se od skupin vládnoucích v Srby ovládaných oblastech Chorvatska a Bosny a Hercegoviny. Vsadil na spolupráci se západními mocnostmi. Doufal, že se mu s jejich pomocí podaří vyhodit ze sedla nejen Miloševiče, ale i své konkurenty z řad opozice. Draškovičovy piruety byly natolik atraktivní, že dokonce okouzly část vůdců marginální-

ho proudu srbské opozice, který zastával autentické protinacionalistické koncepce. Dnes si již málokdo vzpomene, že se představitelé Občanského svazu Srbska, jehož předsedou je nyní aktuální ministr zahraničních věcí SRJ Goran Svilanovič, dostali několikrát do parlamentu jen díky tomu, že uzavřeli s Draškovičem dohodu o společné kandidátce.

Vůdci umírněného nacionalistického tábora naopak v závěru první poloviny 90. let zostřily svoji rétoriku. V přímém protikladu s Draškovičovou linií vsadili na to, že Miloševićův režim zkolabuje v důsledku neúspěchu v konfliktech v Chorvatsku a v Bosně. Vojislav Koštunica a ještě důrazněji Zoran Djindjič v roce 1995 rozhodně podpořili vůdce krajinských a bosenských Srbů. Poté, co Milošević uzavřel hranice s Bosnou, odjel současný srbský premiér osobně podpořit Radovana Karadžiče.

Draškovičovy plány nevyšly. Západ správně odhadl, že Milošević představuje při jednáních o mírovém uspořádání v Bosně a při realizaci uzavřených dohod nejvydíratelnějšího a tedy nejkooperativnějšího partnera. Dal mu proto přednost před nevyzpytatelným vůdcem Srbského hnutí obnovy. Draškovič také nepochopil, že se rozhodující část srbské společnosti po letech sankcí a ne vždy zcela zasloužených políčků, které se jí dostalo ze Západu, nenechá okouzlit politikem těšícím se podpoře USA a jejich spojenců.

Nenaplnily se ani Koštunicovy a Djindjičovy předpoklady. Srbská společnost unavená sankcemi, dlouhodobým ekonomickým úpadkem a prohlubujícím se všeobecným marasmem v podstatě trpně přihlížela likvidaci Republiky srbská Krajina i porážce Mladičových vojsk v Bosně. Představa, že příchod statisíců zbědovaných uprchlíků z Chorvatska a z Bosny do Srbska ukončí Miloševićovu éru, se ukázala jako nesprávná.

Paralelně s těmito taktickými obraty se velká většina opozičních vůdců pokoušela o různé formy samostatné spolupráce s Miloševićem. Žádný z nich nepočítal s trvalou kooperací. Doufali, že díky taktickému kompromisu s vládnoucí klikou získají část mocenských pozic, které budou moci využít jako předsunutou baštu v závěrečném zteči proti autoritativní vládě. Jedinou výjimku představoval Vojislav Koštunica. Současný jugoslávský prezident vždy rozhodně odmítal nejen spolupráci, ale i jakékoliv kontakty s Miloševićem.

Milošević se v těchto taktických hrátkách ukázal jako mnohem obratnější politický makléř než jeho konkurenti. Náznaky ochoty ke spolupráci, které projevil Zoran Djindjič, obratně využil ke zhoršení vztahů uvnitř opozičního tábora. Stranám, se kterými vytvořil koalici (kromě radikální strany a Srbského hnutí obnovy to byla také po několik let Nová demokracie⁹⁾), nikdy nepředal významnější kompetence. V okamžicích, kdy se ho pokusily přitlačit ke zdi, je vždy vyšachoval ze hry.

V roce 1996, kdy západní velmoci vzaly kooperativního a vůči nim vstřícného Miloševiče přechodně na milost a zacházely s ním takřka jako s jinými balkánskými politiky, se srbská opozice nacházela v hluboké krizi a depresi. Náhlé a nečekané oživení přinesly až podzimní volby. Socialistická strana po nich znovu ovládla federální skupštinu. Opozice však dosáhla nečekaných zisků v lokálních volbách. Připadly jí radnice v Bělehradu a v řadě dalších důležitých městech. Opozice profitovala z Miloševičovy chyby, kterou udělal při přípravě nového zákona o místních volbách. Ten umožňoval v případném druhém kole vytváření koalic. Většina Miloševičových odpůrců potom hlasovala pro ty opoziční kandidáty, kteří nejlépe prošli v prvním kole.

Po volbách se Miloševič dopustil krátce za sebou druhé významné chyby. Prohlásil výsledky voleb ve většině měst, v nichž zvítězila opozice, za neplatné. Po zveřejnění této zprávy zaplavily bělehradské ulice tisíce demonstrantů. Masové protesty, které trvaly s neztenčenou intenzitou další tři měsíce, přinesly opozici velkou vzpruhu. Vůdci dvou tehdy nejvýznamnějších opozičních formací Vuk Draškovič a Zoran Djindjič dokázali po dlouhých letech rozporů nalézt společnou řeč a navenek vystupovali jednotně.¹⁰

Příležitost nabídnutou bělehradskými demonstracemi a nevídaným odhodláním protestujících opoziční předáci promarnili. Na veřejnosti sice prezentovali svoje odhodlání ke společnému postupu, jejich kooperace však měla chatrné základy. V zákulisí bylo i nadále mezi Djindjičem a Draškovičem mnohonásobně více rivality než vůle ke spolupráci. Žádný z opozičních vůdců nebyl navíc připraven převzít moc. Výbuch spontánních protestů je překvapil a poněkud zaskočil. Obávali se také, že turbulence vyvolané Miloševičovým pádem by mohly smést i je samotné.

Tříměsíční bělehradské demonstrace, které vrcholily v lednu 1997, neměly také – stejně jako předcházející vlny protestů – větší odezvu na venkově. Většina obyvatel regionů zůstala pasivní, anebo stále podporovala Miloševiče, pro kterého hlasovala nepřetržitě od prvních svobodných voleb.

Bělehradský autoritativní vládce v průběhu protestů obratně lavíroval. Kombinoval nabídky k ústupkům s vyhrůžkami a epizodickými represemi. Záměrně se však snažil zabránit masovým násilným excesům a následnému vyostření tenzí, které by pravděpodobně vedlo k rozšíření protestů i do dalších regionů. Taktika, kterou zvolil, se ukázala jako úspěšná. Základnímu požadavku demonstrujících nakonec ustoupil a uznal výsledky lokálních voleb. Jeho mocenský monopol to ovšem nijak vážně nenarušilo.

Na vyústění dlouhých bělehradských protestů odehrávajících se na přelomu let 1996/1997 měl výrazný vliv i přístup západní aliance. Paralelně

s protesty se začalo rychle vyostřovat napětí v Kosovu. Pasivní rezistence, kterou počátkem 90. let zahájila tamější albánská komunita, neměla žádný efekt. Iniciativu přebírali nacionalističtí radikálové. Jejich předáci správně pochopili, že jedině ozbrojený boj a provokace proti srbské – de facto koloniální – správě, které vyvolají odvetná opatření represivních složek, donutí západní mocnosti, aby se začaly kosovským problémem vážně zajímat.

Názory kompletního spektra srbské opozice na problém Kosova se v zásadních bodech nijak nelišily od stanovisek vládnoucí oligarchie. Kromě Občanského svazu Srbska všechny strany schvalovaly zrušení autonomie této oblasti. Podporovaly represe proti albánskému hnutí odporu. Žádná z opozičních formací přitom nedokázala nabídnout reálnou koncepci trvalé eliminace kosovské krize. Představitelé jednotlivých stran předkládali různé návrhy řešení albánského problému. Naivita těchto dokumentů však byla někdy až fascinující. Koštunicova Demokratická strana Srbska se například inspirovala administrativní reformou provedenou v roce 1929 po vyhlášení královské diktatury. Zcela vážně navrhovala rozčlenění celé Jugoslávie do několika provincií. Ani v jednom z nich by Albánci na rozdíl od Kosova netvořili většinu populace.¹¹

Opoziční strany také odmítaly návrhy na rozdělení Kosova, které se čas od času objevovaly v srbských intelektuálních kruzích. Toto kompromisní řešení by bylo – jak ukázal následný vývoj – za daných demografických trendů z hlediska srbských národních zájmů optimálním krokem. Postoj opozičních stran rezonoval s náladami ve společnosti. Srbská societa ani počátkem roku 1997 tyto koncepce, přestože její nedávné zanícení pro nacionalistické programy již značně opadlo, neakceptovala.

Západní mocnosti, které po celé období balkánské krize tlumily – a i dnes tlumí – jen vyhrocené konflikty a nikdy se nepokusily o řešení celého komplexu problémů, výbušnost kosovské otázky dlouho podceňovaly. Počátkem roku 1997 si však v souvislosti s prvními úspěchy ozbrojených akcí Osvobozené armády Kosova začaly toto nebezpečí uvědomovat. To určilo i jejich taktiku k bělehradským protestům. Miloševićova pozice v jejich průběhu značně zeslábla. Rozhodný postoj Západu mohl přispět k mocenské změně a demokratizaci poměrů v Srbsku. USA a jejich spojenci však zůstali v podstatě pasivní.

Při jejich rozhodování převážil chladný mocenský kalkul. Podle již zaběhnutého mechanismu a s ním propojené propagandistické kampaně měla být vina za kosovskou krizi – stejně tak, jak tomu bylo v případě občanských válek v Chorvatsku a v Bosně – připsána na vrub bělehradské vládě. Nahrazení dosavadní oligarchie demokratičtějšími prozápadními mocenský-

mi strukturami, které by však vůči národněosvobozeneckému boji kosovských Albánců vystupovaly ještě nesmiřitelněji než Milošević, do tohoto scénáře nezapadalo. Západ správně předpokládal, že bude při klíčových rozhovorech o Kosovu bělehradského diktátora snáze tlačit ke zdi než Djindjičovu či Draškovičovu vládu. Stejně tak by bylo těžké zdůvodnit bombardování Jugoslávie jako jediné možné řešení kosovské krize v případě, že by v prezidentské pracovně seděl někdo jiný než Milošević.

Po tříměsíčních demonstracích opozice ovládla lokální zastupitelstva v několika klíčových srbských městech. Tento úspěch se však brzy projevil jako Pyrrhovo vítězství. Až na malé výjimky na všech radnicích vypukly ostré spory mezi jednotlivými opozičními subjekty. V jejich důsledku se v polovině roku 1997 rozpadlo křehké Draškovičovo a Djindjičovo spojenectví. Prestiž opozičních stran neposílil ani způsob, jakými řídily jednotlivé lokální samosprávy. Korupce, nepotismus, využívání i zneužívání mocenského postavení, které byly běžné v institucích ovládaných Miloševićovou klikou, charakterizovaly i lokální samosprávu řízenou opozičními stranami. V Bělehradu, jehož radnici od roku 1997 až do loňského října ovládalo s tichou podporou socialistů Draškovičovo SPO, se tyto negativní tendence ještě vystupňovaly.

V průběhu druhé poloviny roku 1997 opozice rychle a ještě více zabředla do marasmu, ze kterého ji dočasně dostaly davy demonstrující proti Miloševićovi. Po dlouholetých opakovaných neúspěších se zdálo, že se opozice již nikdy nezmůže na další rozhodný útok proti autoritativnímu režimu.

Zásadní změnu vnitropolitické situace v Srbsku nepřineslo ani vypuknutí kosovského konfliktu a následná agrese států NATO proti Jugoslávii. Během těchto tragických měsíců se manévrovací prostor celé opozice ještě zúžil. Nacionalistický program, z něhož všechny významné složky opozice vyšly, ale ani nálady převládající v srbské společnosti i v albánské komunitě, nedovolaly, aby některá ze stran přišla s převratnými vstřícnými iniciativami směřujícími k pokojnému řešení kosovské tragédie. Jednostranný a nespravedlivý přístup západních mocností, které na úkor Srbska energicky a s dostatečnou dávkou bezohlednosti a brutality rozřaly – bez zásadního poškození legitimních zájmů jedné ze znepřátelených stran jinak ovšem neřešitelný – gordický uzel kosovské krize, bránil opozici protestovat proti excesům, kterých se na albánském obyvatelstvu dopouštěli příslušníci jugoslávské armády a srbských paravojenských skupin.

Teprve po porážce v otevřeném konfliktu se západní aliancí a faktické ztrátě Kosova se vytvořily objektivní podmínky pro odchod Miloševiče z mocenského výsluní. Při jeho pádu sehrála část srbské opozice sice významnou,

nikoliv však hlavní roli. Klíčovým faktorem se stala zásadní změna hodnotových postojů a politických sympatií rozhodující části srbské společnosti.

Po skončení bombardování a okupaci Kosova nedošlo v srbském veřejném životě zdánlivě k žádným výraznějším změnám.¹² Opozice zůstávala nadále rozdělena do několika proudů. Srbské hnutí obnovy, které si značně zhoršilo renomé, když těsně před bombardováním vstoupilo do vlády, se vrátilo k dřívější taktice. Opustilo nacionalistickou rétoriku. Doufalo, že s pomocí Západu samo svrhne Miloševiče. Draškovič – s velkou pravděpodobností vydíraný Západem hrozbou zařazení na seznam válečných zločinců stíhaných haagským tribunálem – sbíral síly k dalšímu – jak doufal – konečně vítěznému útoku. Jeho akcie však rychle klesaly. Draškovičovy politické přemety již srbskou společnost definitivně unavily. Odvrátila se od něj i většina jeho skalních přívrženců, jejichž podpora mu do té doby pravidelně zajišťovala asi patnáct procent hlasů ve volbách. Pozérství a sklon k hysterickým mučednickým gestům přestaly zabírat.

Skoro celý rok po skončení bombardování nezaznamenal hmatatelnější úspěchy ani druhý hlavní proud opozice soustředěný kolem Zorana Djindjiče. Jeho pokus vytvořit na podzim roku 1999 širokou opoziční koalici, která by prostřednictvím série pokojných demonstrací donutila Miloševiče k rezignaci, skončil v první etapě žalostnou blamáží. Na první protestní shromáždění přišlo v srpnu několik desítek tisíc lidí, v listopadu pochodovalo Bělehradem jen několik stovek demonstrantů.

Miloševičův režim přitom prožíval závěrečnou fázi dlouhé agónie. Počátkem loňského roku ztratil poslední opěrné body, na kterých vybudoval specifický systém osobní moci. Bělehradského autoritativního politika především definitivně odepsaly Spojené státy a jejich spojenci. Do té doby bylo pro ně výhodné, aby se udržel u moci. Mohli na něj svalovat veškerou zodpovědnost za etnické konflikty v jihoslovanském prostoru. Vydíratelný Miloševič jim současně svými ústupky pomáhal odstraňovat nebo tlumit jednotlivá ohniska napětí. Po okupaci Kosova již ho však ani v jednom ohledu nepotřebovali.

Během jara loňského roku dosáhl ekonomický propad neudržitelných rozměrů. Sociální situace většiny obyvatel překročila únosnou mez.

Ani likvidace Republiky srbská Krajina a s ní spojené vyhnání většiny příslušníků srbské komunity z Chorvatska ani podpis daytonských dohod, který znamenal uznání porážky srbského nacionalismu v Bosně, Miloševičovi nebránily, aby se nadále neprezentoval jako obhájce národních zájmů a nebyl tak také významnou částí srbské veřejnosti stále vnímán. Parafování kumanovského protokolu, který vedl k faktické ztrátě Kosova a následně k hromadnému exodu srbské komunity z tohoto regionu, však přineslo de-

finitivní zlom. Milošević již nadále nemohl profitovat z falešné pověsti bojovníka za věc srbského národa, díky níž zaujal koncem 80. let ústřední místo v bělehradské politice a s jejíž pomocí po následující desetiletí odrážel útoky svých domácích konkurentů.

Ztrátě Kosova by těžko zabránil kterýkoliv srbský politik. Jeho okupace ovšem vystupňovala frustraci dřívějších Miloševićových obdivovatelů. Statisíce jeho bývalých přívrženců ještě před necelými deseti lety nadšeně navštěvovaly jeho mítinky, na skla svých aut si lepily jeho fotografie. V červnu 1989 vážily – většinou poprvé v životě – dlouhou a namáhavou cestu na Kosovo pole, kde během oslav 600. výročí famózní bitvy v transu naslouchaly Miloševićovu projevu.¹³ V dalším období se část z nich připojila k opozici, většina stále, již tiše a pasivně podporovala ošuntělý idol. V roce 2000 se však situace definitivně změnila. Dřívější, nyní rozčarovaní a zklamaní Miloševićovi stoupenci, kteří se cítili podvedeni, byli nyní odhodláni znovu vyjít do ulic. Tentokrát, aby svrhli dříve zbožňovanou modlu. Pro další vývoj Srbska bylo přitom důležité, že tato nálada nepanovala jen v Bělehradu, ale rozšířila se i do dalších regionů.

Scházel ovšem vedoucí osobnost, které by frustrovaní a pokoření příslušníci srbské společnosti mohli důvěřovat. Zoran Djindjič, které opoziční seskupení formoval, takovou úlohu sehrát nemohl. Byl příliš zatížen neúspěchy své desetileté opoziční kariéry. Srbské občany odrazoval jeho sklon k lavírování, koketování s vlivnými západními politiky a především pověst zbabělce, který se během bombardování uchýlil do Černé Hory. Sjednocenou opozici nemohli vést ani disidenti či dřívější soupeřící Miloševićova režimu.¹⁴ Tito politikové nebyli jako *vidci široké koalice* přijatelní pro tu část sympatizantů opozice, kteří nikdy nehlasovali pro socialistickou stranu.

Začalo horečné hledání politika, který si v uplynulém desetiletí zachoval politickou i mravní integritu, nepošpinil se korupčními aférami, nikdy nespolupracoval s Miloševićem, ale současně také neměl pro srbskou společnost otřesenou zážitky nedávného bombardování nepřijatelné těsnější vztahy s vedoucími představiteli západních států. V tomto momentu se náhle rozzářila hvězda Vojislava Koštunici.

Ani Koštunica nebyl v politice nováčkem. Působil v jejích nejvyšších sférách od rozpadu titoistického systému. Patřil k vedoucím představitelům Demokratické strany. V roce 1992 z ní však kvůli příliš kompromisním postojům jejího vedení k Miloševićovu režimu vystoupil. Spolu se svými spolupracovníky a stoupenci založil Demokratickou stranu Srbska (DSS).

Demokratická strana Srbska se nestala masovou organizací. V opozičním táboře nikdy nehrála prim. Nepatřila však ani k okrajovým politickým stra-

nám a skupinám. Vybuďovala si solidní síť místních organizací. Podle průzkumů veřejného mínění ji stabilně podporovalo kolem 7 % voličů. Její stanoviska byla v opozičním táboře respektována.

Demokratická strana Srbska vždy hájila srbský nacionalistický program. Důsledně podporovala jak vůdce krajinských Srbů, tak i představitele bosenských Srbů, včetně Radovana Karadžiče a Ratka Mladiče. Daytonské dohody odsoudila jako zradu srbských národních zájmů. Na rozdíl od SRS a SPO však Demokratická strana Srbska nevytvořila ozbrojené skupiny, které by operovaly v oblastech konfliktů. Její podpora srbským nacionalistům nikdy nepřekročila verbální rovinu. Koštunica, který nebyl do svého zvolení prezidentem ani na okamžik součástí exekutivní moci, sice zastával nacionalistické koncepce, nedostal však příležitost pošpinit si ruce při pokusech o jejich naplnění.

Koštunica se s nepříliš velkým úspěchem pokoušel skloubit nacionální program s demokratickými koncepcemi. Jeho postoj k omšelým tradicím srbského nacionalismu byl však zdrženlivý, až skeptický. Na rozdíl od Draškoviče se nenechal unášet bizarním četnickým folklórem. Výsledky konfliktů v Chorvatsku, Bosně a Kosovu navíc postupně posouvaly Koštunicovy nacionalisticky orientovaná stanoviska do poněkud jiné roviny. Na počátku dramatického desetiletí jihoslovanského vývoje nepochybně nepostrádala agresivní konotaci. Postupně však začal převažovat defenzivní charakter.¹⁵

Koštunica vždy zásadně vystupoval proti jakékoliv kooperaci s Miloševićovou garniturou. Na rozdíl od většiny vůdců dalších opozičních formací si udržoval okázalou distanci od všech struktur vládnoucí oligarchie. Odstup si ovšem zachovával i od západních politiků. Na rozdíl od Djindjiče či Draškoviče se nikdy nepokoušel posílit své postavení na domácí scéně exkluzivními kontakty s představiteli mocností a nepodnikal dlouhé cesty po evropských metropolích.

Kritici Koštunicovi vyčítali, že je salónním intelektuálem, že se před únavnou denní politickou rutinou raději uzavírá do ulity své pracovny. Upozorňovali na to, že je sice důsledný a zásadový, ale zároveň velmi nepružný a v rozhodujících momentech pasivní. Ukázalo se však, že Koštunica vsadil na správnou kartu. Shodou okolností byl ve zlomovém okamžiku srbských dějin právě on jediným známějším mužem na politické scéně, který dokázal sjednotit nespokojenou srbskou společnost a získat ji pro svůj program.

Po zformování koalice Demokratická opozice Srbska (DOS) a dohodě o společné podpoře kandidatury Vojislava Koštunice na úřad jugoslávského prezidenta proběhly v létě loňského roku v krátkém časovém úseku zásadní, kvalitativní změny v opozičním táboře. Tváří tvář hrozící společenské

a ekonomické katastrofě většina jeho předáků pochopila, že jedinou cestou, jak zastavit další úpadek, je energická akce směřující k co nejrychlejšímu odstranění Miloševičova režimu. Podmínkou pro její úspěch bylo překonání programových rozdílů, vzájemných osobních averzí a koordinace politiky. Tyto cíle deklarovala různá srbská opoziční seskupení v předcházejících letech již několikrát. Vždy však zůstalo jen u slov. Tentokrát tomu tak nebylo.

Říjnový úspěch podmínila výše zmíněná zásadní změna nálad srbské veřejnosti, její odhodlání zbavit se falešného idolu. Po ztrátě Kosova fakticky odpadly nacionální problémy, které v předcházejících krizích pomohly Miloševičovi odpoutat pozornost od problémů vnitřní politiky.

Positivní efekt mělo i Draškovičovo odmítnutí zapojit se do opozičního bloku. V dřívějších koaliciích byla jeho snaha o dominanci spojená s nepředvídatelnými, nepromyšlenými aktivitami hlavním zdrojem vnitřního pnutí a jednou z hlavních příčin opakovaných nezdarů o zbavení Miloševiče moci.

Draškovičovo rozhodnutí postavit samostatnou kandidátku ve svých důsledcích ukončilo kariéru tohoto velkého Miloševičova kritika, který však měl přes všechny verbální útoky s dlouholetým bělehradským autoritativním vládcem mnoho společného. Široká opoziční platforma a následně tedy i nová moc v Srbsku se navíc klidně, bez větších otřesů oprostila od anachronické nacionalistické frazeologie i radikálních antikomunistických nálad. Tato selekce ve svých důsledcích významně přispěla nejen k nalezení konsensu v opozičním táboře, ale i k relativně pokojnému průběhu říjnových mocenských změn.

Jako nesprávná se ukázala i obava, že při rozhodujícím měření sil budou chybět právě hlasy Draškovičových skalních stoupenců. Většina jeho dřívějších přívrženců hlasovala pro Koštunicu a zúčastnila se i povolebních protestů, které nakonec donutily Miloševiče k odstoupení.

Během předvolební kampaně a necelých dvou týdnů, po které Miloševič odmítal uznat výsledky hlasování, vystupoval celý opoziční tábor pozoruhodně jednotně a důsledně. Prodloužila se série paradoxů, jimiž byl dramatický vývoj v Srbsku v posledním desetiletí doslova protkán. Opozici vedli politikové (Koštunica, Djindjič, Milan Protič, Velimir Ilič, Vladan Batič), kteří se dlouho profilovali jako nacionalisté a kterým – z hlediska aktuálního západoevropského kontextu – staromódní národní zájmy ani v těchto dnech nepřestaly ležet na srdci. Vzhledem k vyostřené vnitropolitické situaci se však nacionalistické doktríně náhle vzdálili. Zároveň začali spolupracovat s autentickými zastánci multietnické společnosti (Občanský svaz Srbska – Goran Svilanovič), představiteli národnostních menšin (umírněným proudem sandžackých Muslimů vedených Rasimem Ljajičem, částí vojvodinských

Maďarů, sdružením vojvodinských Chorvatů), politiky prosazující větší autonomii Vojvodiny (Nenad Čanak). Nešlo přitom jen o formální přičlenění těchto, dříve srbskými nacionalisticky stranami podceňovaných formací ke společné koalici. Jejich představitelé získali významné místo v Demokratické opozici Srbska.

Srbská opoziční scéna prošla krátce před posledním nástupem proti Miloševičově oligarchii rychlou a pozoruhodnou transformací. Stmelila se, zbavila se nepřijemných zátěží, jakou představoval například Vuk Draškovič. Zároveň se obrousily nebo zcela zmizely ideologické rozdíly mezi jednotlivými opozičními proudy. V září a říjnu nehrálo významnější roli, kdo jaká stanoviska zastával na počátku jugoslávské krize. Pozoruhodné sblížení mezi autentickým nacionalistou V. Koštunicou a autentickým zastáncem multietnické společnosti G. Svilanovičem je v tomto směru názorným příkladem.

x x x

Prvních sto dnů po Miloševičově pádu prožilo Srbsko přes všechny problémy v neočekávaném klidu. Počátek zásadní politické transformace neprovázely kromě několika ojedinělých případů výraznější excesy. Relativní stabilitu podmínila široká škála subjektivních i objektivních faktorů.

Vůči nově se formujícím mocenským strukturám především neexistovala žádná reálná alternativa. Dosud vládnoucí klika se po pádu svého vůdce zachovala jako spolek bezzubých invalidů. Její příslušníci v obavě před odplatou poslušně plnili požadavky vítězné opozice. Umožnili tak poklidné předání moci.

Nevyšly ani pokusy dřívějších blízkých Miloševičových spolupracovníků Milorada Vučeliče a Zorana Liliče zachránit zbylé pozice bleskovým ustavením levicových stran, které se navenek hlásily ke koncepcím moderní evropské levice. Obě organizace ve volbách propadly. Získaly méně než jedno procento odevzdaných hlasů.

Ke stabilitě poměrů přispělo i znovuzvolení Slobodana Miloševiče předsedou socialistické strany. Tato organizace se tak jen ještě více uzavřela sama do sebe. Z bývalé opory autoritativního režimu se změnila v sice početnou, ale v podstatě neškodnou sektu. Přestože v prosincových volbách získala skoro čtrnáct procent hlasů, v dohledné době se jí těžko naskytne příležitost výrazněji ovlivňovat situace v zemi.

Podobnou roli bude hrát i radikální strana. Tu sice na rozdíl od Draškovičova SPO neopustilo relativně početné jádro dřívějších stabilních stoupenců. Šešeljova populistická a extremistická strana má však velmi omezený koaliční potenciál a bude jen živořit na okraji politického života.

Ke klidnému přechodu od Miloševičova bizarního autoritativního režimu k relativně normálním poměrům významnou měrou přispěl i uvážlivý postup Vojislava Koštunici. V rukách nového jugoslávského prezidenta se po několik týdnů, než se ustavily prozatímní srbská vláda a federální kabinet, fakticky soustředila veškerá moc. Koštunica se tohoto postavení ani na okamžik nepokusil zneužít. Nesnažil se získat osobní profit ani z nebyvalé popularity, které se od září nepřetržitě těší mezi srbskými voliči. Svě prioritní pozice ovšem dovedně využil k tomu, aby ovlivňoval vnitřní i mezinárodní politiku nové moci. Je především jeho zásluhou, že dokázal potlačit, nebo alespoň dočasně ztlumit radikalistické tendence, který by vedly k polarizaci srbské společnosti a předčasnému štěpení v řadách Demokratické opozice Srbska.

Poklidný průběh sta dní po Miloševičově pádu podmínila také nebyvalá trpělivost srbské společnosti, její ochota k obětem. Zásadní mocenský zvrat přinesl většině obyvatelům Srbska nové naděje. Tyto nálady se však výrazně odlišují od křečovitě euforie, sklouzávající až k extázi, která panovala v období Miloševičovy vzestupu. Po letech ekonomického úpadku, po nepřetržitě sérii traumatizujících zpráv o neúspěších nacionalistického programu, v jehož oprávněnost a úspěch většina Srbů koncem 80. let uvěřila, po třech měsících bombardování již srbská societa nepotřebuje romantické vize. Stačí ji obyčejná naděje na postupné, třeba i velmi pomalé zlepšení ekonomické situace a společenských poměrů. To se odrazilo na výsledku prosincových voleb, v nichž poslanci zvolení na kandidátce DOS získali v srbském parlamentu dvě třetiny křesel.

Novým mocenským strukturám v Srbsku výrazně pomohl i postoj rozhodujících západních států. Přísliby hospodářské podpory, poskytnutá humanitární pomoc, urychlené obnovení členství Jugoslávie v hlavních mezinárodních organizacích, velmi vstřícný přístup ke Koštunicovi a dočasné – jakkoliv z právního hlediska problematické – odsunutí Miloševičovy kauzy haagským tribunálem měly výrazně stabilizující efekt. Západ tak částečně kompenzoval jednostranný negativní a mnohdy výrazně nespravedlivý přístup, který léta zaujímal nejen k Miloševičově klíce, ale i k celé srbské komunitě.

Vstřícný postoj USA a jejich spojenců ovšem nepřamenil ze sebekritického přehodnocení dřívějšího postupu. Podmínily ho především rozhodná stanoviska nové bělehradské mocenské garnitury. Koštunica deklaroval, že je ochoten se Západem kooperovat, přistoupit na kompromisní řešení sporných otázek. Zásadně však odmítl, aby Srbsko přijalo roli satelita či polozávislého státu. Koštunica se – na rozdíl například od Mesiče a Račana – nemusel cítit nijak zavázán americké administrativě za pomoc při svržení autoritativního režimu. Washington v Srbsku dlouho, takřka až do Miloševi-

čova pádu podporoval jiné, nakonec neúspěšné favority. Koštunicova zahraničněpolitická stanoviska jen přispěla k posílení jeho popularity a vnitropolitické pozice.

Poměrně klidné období vnitropolitického vývoje v Srbsku však přirozeně nemůže trvat věčně a již se také chýlí k závěru. Nová mocenská garnitura začíná být konfrontována se širokou škálou obtížných, těžko řešitelných problémů.

Velký výbušný potenciál v sobě skrývá samotná nutnost ukončení porevolučního provizória a vytvoření regulérních vládních a správních institucí. Jejich personální obsazování a především nenaplnění osobních ambicí některých politiků ukončí relativně klidné vztahy mezi vůdci vládnoucí koalice. Říjnový politický zvrat pochopitelně vynesl k moci nejen osobnosti, kteří se snaží uskutečnit své programové koncepce. Spolu s nimi se – jak to vždy bývá – vyvezli také mocichtiví dobrodruzi, připravení v zájmu svého osobního úspěchu realizovat jakýkoliv program. Do popředí se dostali ovšem i psychopaté odhodlaní do poslední kapky (nejen vlastní) krve realizovat své pochybné vize. Křehkou demokracii v Srbsku nemohou destabilizovat Milošević, Šešelj, Draškovič či další poražení, *opotřebovaní* politici. Nebezpečí hrozí z vítězného tábora: od početné skupiny nevyprofilovaných, nevyzpytatelných lokálních předáků, od dříve marginálních osobností, od disidentů Miloševićovy oligarchie, ale i od odvážných bojovníků proti autoritativnímu režimu. V této souvislosti není od věci připomenout známou pravdu, že ne každý bojovník proti bezpráví si po svém vítězství počíná demokraticky a že z velkých revolucionářů se často stávají krutí diktátoři.

Z těchto skupin se již dnes ozývají hlasy kritizující Košunicu za přílišnou umírněnost. Ze všech zastánců radikálního postupu uvedme jen Velimira Iliče a Nenada Čanka. Velimir (Velja) Ilič, starosta města Čačku, který 5. října zorganizoval průnik demonstrantů do skupštiny za pomoci bagru, se snaží maximálně zužítkovat svou popularitu.¹⁶ Tento dlouholetý Draškovičův stoupenec, se sklony ke korupci a zneužívání moci, se doslova dere o prezidentský úřad v Srbsku.

Nenad Čanak vehementně prosazuje obnovu plné autonomie Vojvodiny. Jeho úporné lpění na tomto plánu, který zahrnuje i zvláštní vztahy této oblasti s Chorvatskem, by mohlo vyvolat nejen hlubokou krizi, ale i další sérii ozbrojených konfliktů.

V současných podmínkách se proti Demokratické opozici Srbska obrací její politická, názorová a ideologická nevyprofilovanost, která jí tolik pomohla při svržení Miloševiče. V Srbsku dnes není jasné, k jaké části standardního politického spektra se řadí vedoucí politikové. Dřívější Djindjičovy

vazby k levému středu, Koštunicovy sympatie pro konzervativní koncepcce, Svilanovičova blízkost se sociální demokracií dnes mohou, ale také již vůbec nemusejí platit.

Vír loňských událostí otřásl nejen poraženými formacemi, ale setřel i obrysy vítězných stran. Z nich měla v 90. letech nejpočetnější členskou základnu i nejhustější síť místních organizací Djindjičova Demokratická strana. Po 5. říjnu v souvislosti s Koštunicovou popularitou neobyčejně stoupl zájem o předtím již dostatečně etablovanou Demokratickou stranu Srbska. Všechny ostatní organizace, které vytvořily Demokratickou opozici Srbska, byly vlastně jen početnějšími kluby seskupenými kolem jednotlivých výraznějších osobností. V prosincových volbách voliči hlasovali pro předem sestavenou kandidátku. Není tedy zřejmé, jaké jsou preference jednotlivých stran. Odhadovat se dá pouze na základě popularity jejich vůdců. Nevyhnutelné štěpení Demokratické opozice Srbska a vznik (staro)nových stran se však nepochybně stane zdrojem mnoha závažných konfliktů.

Probíhající politické tříbení komplikuje specifické sociální rozvrstvení srbské společnosti. Chybí početnější elity, které by v tomto procesu mohly sehrát důležitou roli. V průběhu uplynulé *Miloševičovy* dekády nezůstal z dřívější sociální struktury kámen na kameni. Živelná, politickou špičkou ze zákulisí organizovaná privatizace přivedla na svět ne zcela nepočetnou skupinu nových vlastníků továren, podniků, obchodních společností. Jejich náhlé zbohatnutí kontrastovalo se stejně rychlou pauperizací velké části populace. Tato ekonomická elita je však dnes v podstatě vyřazena z politického dění. Většina z jejich příslušníků totiž buď přímo vyšla z Miloševičova širokého klanu, anebo musela být vůči němu krajně loajální a poskytovat mu finanční podporu a další služby.

Slabé a málo vlivné jsou i intelektuální špičky. Velká část vědecké i umělecké inteligence koncem 80. let uvěřila Miloševičově hvězdě a zdiskreditovala se přímou nebo nepřímou podporou této odíózní osobnosti.¹⁷ Další se proslavili jako zastánci agresivního šovinismu (Kosta Čavoški).¹⁸ Na politické scéně se již sotva objeví vzdělaní a kreativní intelektuálové (Predrag Simič, Ognjan Pribičević), kteří pragmaticky vsadili na Draškovičův úspěch. Do hry se také těžko vrátí militantní antinacionalisté (skupina kolem Nebojši Popova). Jejich upřímná snaha přesvědčit srbskou veřejnost o zhoubném charakteru nacionalistických koncepcí byla obdivuhodná. Ve spleťtém období, kdy paralelně se vzrůstem agresivního srbského nacionalismu byly ohroženy i existenciální zájmy srbských komunit, se však mýjela účinkem. Srbská veřejnost po traumatu bombardování dnes nadále věří především vůdcům, kteří vždy, v mnoha případech i velmi militantně, hájili národní zájmy.

Významnější politickou roli hrají dnes pouze, většinou mladší intelektuálové seskupení v takzvané skupině G 17. Toto sdružení však představuje nepočtený, vnitřně značně heterogenní kroužek. Některým ambiciózním představitelům (M. Dinkičovi) posloužilo jako odrazový můstek k nejvyšším mocenským metám.

Klamné jsou zřejmě také naděje, že absence početných domácích etablovaných elit by mohli kompenzovat reemigranti ze západních států. Po roce 1991 svoji vlast opustily tisíce mladých jugoslávských občanů. Část z nich získala v zahraničí kvalitní vzdělání. Jak ukazují zkušenosti z ostatních postkomunistických zemí, domů se však obvykle vracejí především ti, kteří na Západě neuspěli, eventuálně dobrodruzi, lidé toužící po moci či okamžitém zbohatnutí. V okruhu blízkých poradců V. Koštunici začali působit jugoslávští ekonomičtí odborníci, kteří se jako experti mezinárodních organizací podíleli na realizaci programu hospodářské transformace v Rusku, Rumunsku a Bulharsku. Zpráva o jejich angažování je však vzhledem k současnému stavu ekonomik těchto států více varovná než povzbudivá.

O budoucím vývoji Srbska výrazným způsobem rozhodne průběh transformace hospodářství. K úspěchu nebude stačit pouhé nastartování reformy v makroekonomické sféře. Mnohem obtížnější a důležitější úkol představuje zachování alespoň základní sociální únosnosti nevyhnutelných hospodářských reforem. Přílišné spoléhání na trpělivost srbské společnosti, na to, že si většina populace dokáže díky přetrvávajícím příbuzenským vazbám v rámci širších rodin nakonec vždy obstarat základní potraviny, by mohlo přivodit nejen krach reforem, ale vyvolat sociální otřesy a nezvladatelné politické tenze. Srbsko by v takovém případě čekal smutný osud některých jiných balkánských států, jejichž ekonomiky se i deset let po zásadní změně mocenských poměrů stále potácejí nad propastí.

Dění v Srbsku bude v nejbližším období pochopitelně výrazně ovlivňovat rychlost stabilizace jeho mezinárodního postavení, přístup západních mocností a celkové dění na Balkáně. Jak již jsme výše uvedli, po Miloševićově pádu Západ ponechal Koštunicově administrativě široký manévrovací prostor. Období hájení však viditelně končí. Obnovený požadavek na vydání osob hledaných mezinárodním tribunálem v Haagu je v tomto směru symptomatičtější.

Spor týkající se příštího osudu Miloševiče a dalších obviněných může dovést vztahy mezi Bělehradem a západními mocnostmi do patové pozice. Ani jedna stran nemá v této otázce k dispozici širší manévrovací prostor. USA a jejich spojenci těžko mohou obvinění týkající se Miloševiče v tichosti odložit. Démonizace tohoto politika byla dlouhá léta osou jejich propagan-

distické doktríny v přístupu k balkánské krizi. Washington by tak navíc definitivně zpochybnil již dříve velmi otřesenou důvěryhodnost haagského soudu. Vystupňování nátlaku v této – z hlediska širšího kontextu urovnání balkánské krize – v podstatě banální záležitosti povede k zastavení příznivých trendů. Srbsko se znovu ocitne na cestě do izolace. Snadno se pak může opakovat model, který zde existoval před říjnem loňského roku. V tragickém dramatu by se pouze pozměnilo obsazení některých rolí.

Ve sporech týkajících se haagského soudu nemůže příliš ustupovat ani Koštunicova skupina. V jejím rezervovaném postoji hraje zájem o Miloševićův osud jen druhořadou roli. Uvědomuje si především, že Washington využívá haagského soudu – jak to dokazuje současné dění v Chorvatsku – jako účinného nástroje k zasahování do vnitropolitického dění v nástupnických státech bývalé SFRJ. Odmítáním extradice obviněných osob dává bělehradská administrativa najevo, že se nechce začlenit do početné skupiny balkánských zemí, které ve vztahu k USA mlčky uznávají své sekundární postavení, respektují jejich zájmy v tomto regionu a bez reptání vycházejí vstříc jejich přáním.

Na seznamu obviněných jsou navíc osoby (např. náčelník generálního štábu Nebojša Pavkovič), které v přelomových říjnových dnech sehrály klíčovou úlohu a svým přechodem do Koštunicova tábora s velkou pravděpodobností zabránily velkému krveprolití. Srbské vedení se oprávněně obává, že po prvním ústupku by nezůstalo u dnes vznesených obviněných. Rozšíření zatykačů by vedlo k rozporům ve vládním táboře a k oslabení popularity vítězné koalice.

Řešení by nepřineslo ani případné Miloševićovo předvedení před domácí soud. Žaloba by se totiž týkala jiných deliktů, než kvůli kterým by stanul před haagským tribunálem. V Bělehradu by byl souzen za zneužívání moci, volební podvody, korupci. Těžko by se však zodpovídal ze zločinů spáchaných během válek v Chorvatsku, Bosně a Kosovu.

Problém haagských žalob má širší pozadí. Souvisí s postojem rozhodující části současné bělehradské vládní garnitury k nedávnému vývoji na Balkáně. Koštunicova skupina zásadně odmítá přiznat výhradní odpovědnost srbských nacionalistů za jeho rozpoutání a za největší násilné excesy. Nesouhlasí s názorem, podle něhož by srbská společnost měla podstoupit očištnou sebekritickou reflexi, podle německého vzoru provést jakousi „denacifikaci“.

Podobná kampaň by destabilizovala vnitropolitické poměry a ve svém důsledku by měla kontraproduktivní efekt. Srbská společnost utrpěla v uplynulém desetiletí sérii zasloužených porážek. Byla však vystavena i řadě nespravedlností. Nebyla jen viníkem, ale i obětí. V konfliktech provázějících rozpad SFRJ byly nakonec nejvíce poškozeny *srbské národní zájmy*. Srbský národ se dnes musí smířit s porážkou rovnající se historické katastrofě, kte-

rou po podpisu trianonské smlouvy prožívalo Maďarsko. K vnitřní očistě, která je navíc od něj požadována jako od jediného ze zneprátených etnik, nemá dostatek síly. Pokus o „denacifikace“ by nepřispěl k sanaci společenského vědomí srbské society, naopak by zakonzervoval stará traumata a vytvořil vhodné podmínky pro vznik revanšistických nálad.

Vnitřní situaci nepochybně ovlivní i další vývoj balkánské krize. Případně, reálně možné odtržení Černé Hory bude srbská populace vnímat velmi bolestně. Pravděpodobnost, že by rozchod s malou jadranskou republikou vyvolal další ozbrojený konflikt, je však za současné situace minimální. Srbsko by se zřejmě nevměšovalo ani do eventuální občanské války v Černé Hoře.

Rozpad Svazové republiky Jugoslávie by ovšem vyvolal silné turbulence v současných bělehradských mocenských strukturách. O své funkce by totiž automaticky – tak, jak se to stalo při rozdělení Československa – přišli politici, kteří zastávají funkce na federální úrovni. Týkalo by se to i Vojislava Koštunici. Nic na tom nemění skutečnost, že faktické kompetence federálních činitelů jsou již dnes omezeny výhradně jen na Srbsko.

Větší vliv může mít další vývoj albánské otázky. Kosovo je pro Srbsko definitivně ztraceno. Současné bělehradské vedení to v souladu s převládajícími postoji srbské populace odmítá akceptovat. Uvědomuje si však, že jakýkoliv pokus o zásadnější změnu stávající situace by byl jen sebevražedným dobrodružstvím. Pokud se Západu podaří zastavit centripetální tendence albánského etnika a mezinárodní správa na dlouhou dobu zapouzdří kosovský problém, zůstane sice odtržení Kosova trvalým traumatem, srbská společnost se však s ním postupně smíří.

Jiná situace nastane v případě dalšího rozvoje albánské národní hnutí. Akce albánské gerily operující ve třech okresech na jihu *užšibo* Srbska¹⁹ těžko přerostou ve větší konflikt. Mnohem nebezpečnější důsledky by mohl vyvolat případný rozsáhlejší násilný střet mezi albánskými nacionalisty a jednotkami KFOR v Kosovu a přenesení ozbrojeného albánského separatistického (národněosvobozeneckého) boje do Makedonie.

Pro srbskou politiku by v takový vývoj znamenal lákavé, ale zrádné vábení. Není vyloučeno, že v případě eskalace konfliktu mezi albánskými oddíly a jednotkami KFOR by se Západ odhodlal realizovat ten článek kumanovské dohody, který předpokládá návrat menšího srbského ozbrojeného kontingentu do Kosova. Takový vývoj situace by však byl jen posledním, s odstupem sehraným dějstvím dávno prohrané války. Srbsko by ničeho nedosáhlo. Znovuzapojení do kosovské krize by přineslo jen další mrtvé. Zájem společnosti by se navíc znovu obrátil od zásadních vnitřních problémů ke znovuoživeným nacionalistickým mýtům.

Podobné konsekvence by mohla mít válka v Makedonii. Makedonská společnost bude po jejím vypuknutí horečně hledat zahraniční pomoc. Srbsko však v žádném případě nemůže sehrát ani v politické, ani ve vojenské oblasti výraznější roli při boji za zachování územní integrity makedonského státu. Klamné by byly také naděje, že případná porážka albánského národního hnutí v Makedonii by mohla změnit výsledky války o Kosovo.

x x x

Vývoj v Srbsku bude v následujícím období nepochybně komplikovaný. Bude ho provázet řada konfliktů. Jejich počet, délka, charakter záleží na způsobu řešení výše zmíněných rozporů, na mírnění či naopak vyostřování stávajících tenzí. Srbská společnost prožívá během jedné dekády podruhé období nadějí, které vyvolal pád autoritativního režimu. Euforie nemá na rozdíl od počátku 90. let zdaleka tak bezstarostný a naivní charakter. Mírní ji neblahé zkušenosti s vývojem, který nastal po kolapsu titoistické diktatury. To však nic nemění na skutečnosti, že v případě opětovného zklamání by přišla další, ještě drásavější kocovina, která by dlouhodobě negativně ovlivňovala situaci v celém balkánském prostoru.

■

Poznámky:

1. *K tomu srovnej např.: Vykoukal, J.- Litera, B.- Tejchman, M.: Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989, s. 687 an.*
2. *O formování srbských nekomunistických stran na přelomu 80. a 90. let např.: Stefanovič, N.: Pokrštanje petokrake. Tajni život srpske opozicije, Beograd 1994, s. 19 an.*
3. *Stojanovič, D.: Trauma i katarza u istorijskom pamćenju, Beograd 1996, s. 501-530.*
4. *Goati, V.: Izbori u SRJ od 1990 do 1998. Volja gradjana ili izborna manipulacija, Beograd 1999.*
5. *Týkalo se to jak Miloševićových kritiků (Slavko Čuruvija, Ivan Stambolič), tak jeho dřívějších spolupracovníků či soupeřů (Zorar Todorovič-Kundak, Radomir Stojčić, Željko Ražnatovič-Arkan).*
6. *Charakter Miloševićova režimu stále nejlépe reflektuje: Djukič, S.: Izmedju slave i anatem. Politička biografija Slobodana Miloševića, Beograd 1994.*
7. *Názory a stanoviska těchto marginálních skupin shrnuje například sborník Druga Srbija, Beograd 1992.*
8. *K tomu srovnej Pelikán, J.: Balkánské kruhy Vuka Draškoviče. Příspěvek k dějinám moderního srbského nacionalismu, Slovanský přehled, č. 1, 1994.*
9. *Vůdce Nové demokracie Dušan Mihajlovič patří dnes k čelným předákům Demokratické opozice Srbska. V nové srbské vládě působí jako ministr policie.*
10. *Goati, V.: c. d., s. 103-108.*
11. *Program i statut Demokratske stranke Srbije, Beograd 1994.*

12. *Pokud není uvedeno jinak, text se opírá o kontinuální analýzu srbského tisku (především NIN, Vreme, Glas javnosti).*
13. *Srovnej: Hudelist, D.: Kosovo. Bitka bez iluzija, Zagreb 1989; Zirojevič, O.: Kosovo u kolektivnom pamćenju, in: Popov, N.: (ed.), c. d., s. 215-230.*
14. *Generálové Momčilo Perišić a Viuk Obradović, bývalý starosta Bělehradu Nebojša Čović či výše již zmíněný Dušan Mihajlovič. Všichni jmenovaní jsou dnes členy srbské vlády.*
15. *Jeden z Koštunicových projevů, v němž se obráží jeho politické názory, nedávno přetiskly pražské Listy. V. Koštunica, Srbové a Západ: Cesta dopředu, Listy, č. 6, 2000, s. 53-55.*
16. *Loňský mocenský zvrát v Srbsku podrobně popsali: Bujošević, D.- Radovanović, I.: 5. oktobar. Dvadeset četiri sata prevrata, Beograd 2001.*
17. *Výběr z textů oslavujících Miloševiče, které na přelomu 80. a 90. let publikovali přední srbsští spisovatelé, otiskl bělehradský časopis Književni glasnik, č. 1, 2001. K tomu srovnej též: Djordjevič, M.: Književnost populističkog talasa, in: Popov, N.: (ed.), c. d., s. 394-418.*
18. *Čavoški, K.: Zatiranje srpstva, Beograd 1996.*
19. *Termín užší Srbsko označuje území srbského státu v hranicích určených v roce 1878 berlínským kongresem.*

Summary:

Jan Pelikán: *Serbia Full of New Chances and Renewed Conflicts*

At first sight, the current political reality in Serbia seems to be similar to the situation in the former Soviet satellites directly after the breakdown of the Eastern block. A historical epoch came abruptly to an end with the defeat of the communist parties. The control has been taken over by people who were not saddled up by the past.

However in today's Serbia this phenomenon is present only to a very stint extent. Dominant political streams have a relatively long background. Their leaders are not nameless fighters for human rights. They have been acting upon the public scene already for more than ten years. In the dramatic development of the last decade they were not only sheer supernumeraries of an authoritative regime. They have significantly participated on the forming of the social consciousness of the Serbian society. The authoritarian regime provided them with a broad space for activities. At the same time it managed to eliminate their real influence.

Main oppositional streams suffered under the absence of a real programme, they were not able to project themselves as a real alternative to Milošević's clan. After the outbreak of ethnic conflicts an anachronistic militant nationalism became the basis of their political conceptions.

Unlike the non-communist nationalistic movements in other Yugoslav republics, the Serbian opposition did not take over the power in the year

1990. The control over the state remained in hands of the actual structures. Milosevic's regime declared its allegiance to left-wing traditions. Actually it never developed any programme or ideology. It did not need visions; it survived ten years in a conceptual, programme and fictitious vacuum. From its inland rivals it took over nationalistic conceptions and was successful in projecting itself as a defender of the Serbian national interests.

Milosevic's decision to retain a vague left-wing veneer for its bizarre uni-deological regime had a fatal impact on the whole Serbian society. In the year 1991 the Western Great Powers had long-lasting problems to orient themselves in the cacophony of the beginning Yugoslavian conflict. They were tenaciously looking for a certain orientation point, on which they could rely in their approach and which would allow them to justify a pragmatic policy by facing the public opinion. Milosevic's unwillingness to break up with the communist tradition played a decisive role in their search for simple, fast and, in term of propaganda, convincing solutions.

The Serbian opposition behaved ineptly in the first period of the Yugoslavian crisis. The dynamics of the development surprised them. After the outbreak of the civil war in Croatia followed by the war in Bosnia and Herzegovina the opposition searched for the reasons to criticise the government with difficulty. First of all they focused on the nationalistic programme. Milosevic, who adopted their programme basis and tried to put it into practice, could be hardly accused of treason of national interests. The opposition criticised him only for the roughness, inconsistency, bad tactics, eventually – and that happened very often – for the excessive concessions.

Different attitudes were maintained only by the marginal political streams, which consistently denounced the Serbian nationalistic campaign. The Serbian society was not addressed by their standpoints; it was even not possible in the tense nationalistic atmosphere. These political groups also ignored the objective character of the national tensions and were never able to submit a real conception of their fair, or at least balanced solution.

The ban of Serbia from the international community, putting all the blame for the Yugoslav conflict on Slobodan Milosevic and implicitly on the whole Serbian nation and a tendency of the Western policy to solve single partial conflicts of the Balkan crisis mostly at the expense of the Serbian national interests have at the same time immensely limited the manoeuvrable space of the Belgrade opposition. Until the solution of the Croatian, Bosnian and Kosovo crisis the opposition could, from objective reasons, only scarcely get the opportunity to lead their country out of the deepening crisis.

Only after the defeat in the open conflict with the Western alliance in the year 1999 and after the de facto loss of Kosovo, the objective conditions for Milosevic's leaving from the political scene were created. Part of the Serbian opposition though played an important, but not a major role. A radical change of values and political sympathies of the decisive part of the Serbian society became the key factor.

Any Serbian politician could not avoid the loss of Kosovo. Its occupation, however, escalated the frustration of former Milosevic's admirers. Ten years ago hundreds of thousands of his former supporters enthusiastically attended his meetings, they fixed his photos on their car windows and listened religiously to his speeches. The situation has definitely changed in the year 2000. Former, now disappointed, Milosevic's supporters that have had the feeling of deceit were again decided to protest. But this time to overthrow the former adored idol.

At this time the political star of Vojislav Kostunica has lighted up at once. Kostunica has been the only one important representative of the opposition who maintained a political and moral integrity, who has never blemished himself with corrupt affairs, who never collaborated with Milosevic. At the same time he had no close relations to the leading representatives of the Western states, which would not be acceptable for the Serbian society shocked by the recently experienced bombing.

During the election campaign in August and September 2000 and the following two weeks when Milosevic denied recognising the results of voting, the whole opposition acted notably in unanimous and consistent way. The series of paradoxes were elongated, which was significant for the dramatic development in Serbia in the last decade. The opposition was led by the politicians (V. Kostunica, Z. Djindjic, M. Protic, V. Ilic, V. Batic), who acted as nationalists for a long time. Considering the sharpened situation they retired abruptly from the nationalistic doctrine. Hereby they began to cooperate with authentic supporters of the multiethnic society.

Despite all problems Serbia spends first hundred days after Milosevic's fall in an unexpected standstill. There was no real alternative to the new forming power structures. After the fall of its leader, the previous ruling clan behaved like an association of toothless invalids. Its members have, being afraid of revenge, obediently fulfilled the requirements of the victorious opposition. Thus they permitted a peaceful takeover of power. The Socialist party changed into a numerous, but a harmless sect.

President Kostunica has played an important role in the first period of the transformation of an authoritative regime to a democratic society. Through

his prudent course he managed to put down, or at least he temporary repressed the radical tendencies, which would lead to polarization of the Serbian society and premature splitting into the ranks of the Democratic opposition of Serbia. Peaceful development of the hundred days after the Milosevic's fall was supported also by an unprecedented patience of the Serbian society, its readiness for sacrifice.

The attitudes, taken up by influential Western states, brought help to new power structures in Serbia. Promises of economic support, provision of a humanitarian help, accelerated restoring of Yugoslavia's membership in main international organisations, very conciliatory approach to Kostunica and a temporary – although from the juridical point of view controversial – adjournment of Milosevic's cause by the Haag Tribunal have had markedly stabilising effect.

A relatively peaceful period of internal political development in Serbia is short before decline. The new garniture is to be confronted with a broad scale of problems difficult to solve. The necessity of termination of the post-revolutionary makeshift and the creation of regular governmental and administrative institutions hide a great explosive potential. The occupation of these positions and mostly the unfulfilling of personal ambitions of some politicians will bring relatively peaceful relations among the leaders of the ruling coalition to the end. Defeated politicians cannot destabilize a fragile democracy in Serbia. Danger comes from the camp of winners: from a numerous group of vague local leaders without a certain background, from former marginal personalities, from political dissidents of Milosevic's oligarchy, but also from the site of the brave fighters against the authoritative regime. The lack of a political and ideological background, which served to overthrow Milosevic, will turn against the Democratic opposition. It is not clear in today's Serbia, to which political spectrum leading politicians belong. The political happenings are complicated by a specific social stratification of the Serbian society. Numerous elites, which could play in this process an important role, are missing.

Future development of Serbia will be decided in a sound manner by the process of economic transformation. The reform takeoff in the macroeconomic sphere will not be enough for a success. The maintenance of at least basic social bearing of inevitable economic reforms will be much more difficult and important.

The situation in Serbia will, of course, in the forthcoming period markedly influence the stabilisation of its international status. The revived dispute about the extradition of Slobodan Milosevic to the international court in Haag can play a key role. The escalation of the Western pressure in this –

from the wider aspect of the settlement of the Balkan crisis – basically banal matter will lead to a stagnancy of favourable trends. The problem of Hagen prosecutions has a wider background. It is related to the attitude of the decisive part of the current Belgrade ruling garniture to the recent development on Balkan. The group around Kostunica radically denies recognition of an exclusive responsibility of Serbian nationalists for the outbreak of the crisis. Through the refusal of the extradition of the accused persons the Belgrade administration demonstrates that they are not willing to integrate into the numerous group of Balkan states, which silently recognise its secondary status in the relation to the USA.

The internal situation in Serbia will undoubtedly influence also the future development of the Balkan crisis. The Serbian population will perceive a possible separation of Montenegro, which is very likely, very painfully. The expectation, that a separation of the small Adriatic republic would cause another armed conflict, is in the current situation minimal. A bigger influence could be seen in problematic solution of the Albanian question, mostly the large and violent confrontations between the Albanian nationalists and KFOR units in Kosovo and a transfer of the armed Albanian separation war to Macedonia. Such a development poses an inviting, but a treacherous temptation for the Serbian policy. It cannot be excluded that a possible escalation of the conflict between the Albanian and KFOR units could make the West allow a return of a small Serbian armed contingent to Kosovo. Such a development of the situation would be, however, only the last act of a war lost long time ago. Serbia would not achieve anything. The reengagement in the Kosovo crisis would bring only new victims. The interest of the society would turn from the basic internal problems to revived nationalistic myths.

The development in Serbia will be in the following period undoubtedly complicated. It will be followed by many conflicts. Their number, length, character depends on how the above-mentioned conflicts will be solved, on the palliation or the culmination of the possible tensions. The Serbian society experiences a second period of hope during one decade, which was caused by the fall of the authoritative regime. Euphoria of this period does not have, unlike the beginning of the 90-s, such a careless and naive character. This euphoria is moderated by the disastrous experiences from the development after the collapse of Tito's dictatorship. But there is no influence on the fact that in the case of a repeated disappointment, another conflict could have a long-term influence on the situation in the whole Balkan area.*

* *summary: Martin Pangrač*